

ЗАГАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

.....

❖❖ **Що вивчає географія. Джерела географічних знань. Методи географічних досліджень**

Слово «географія» в перекладі з грецької мови означає «землепис» («гео» — земля, «графо» — пишу). Сучасна географія — це комплекс наук про Землю. Залежно від особливостей об'єктів дослідження систему географічних наук підрозділяють на фізичну та соціально-економічну географію.

Фізична географія вивчає географічну оболонку, явища та процеси, що відбуваються на Землі. Фізична географія поєднує пов'язані між собою науки: землезнавство, геоморфологію, метеорологію, кліматологію, гідрологію, океанологію, ґрунтознавство та багато інших.

Соціально-економічна географія вивчає населення Землі та його господарську діяльність. До складу соціально-економічної географії входять такі науки: географія населення, географія промисловості, географія сільського господарства тощо.

Особливе місце в системі географічних наук займає *картографія* — наука про карти, методи їх створення та використання.

Географічні знання мають величезне значення для людства, тому що географія тісно пов'язана з практичною діяльністю людини. Географічні дослідження дозволяють більш раціонально використовувати природне середовище, краще розміщувати виробництво та вести будівництво, створювати умови, сприятливі для життя людей.

Географічні знання можна отримати з багатьох джерел. Це, насамперед, географічні карти та друковані видання (навчальні підручники, посібники, довідники, енциклопедії, журнали, художня література), мультимедійні джерела (теле- і радіопередачі, відеофільми, комп'ютерні засоби інформації), музейні експозиції, власні спостереження тощо.

У період накопичення географічних знань основним був метод *географічних експедицій і спостережень*, під час яких описували нові землі або яке-небудь природне явище. Зараз великого значення набули стаціонарні дослідження.

Різні методи географічних досліджень об'єктів на відстані (до яких з тих чи інших причин дістатися неможливо) називаються *дистанційними*. Їхня якість істотно підвищилася, коли мандрівники стали використовувати *аерофотозйомку*.

У наш час найціннішу інформацію вчені одержують за допомогою космічних знімків. На їхній основі створюють бази даних, складають електронні карти й атласи. Комп'ютерні програми дозволяють *моделювати й прогнозувати* географічні процеси та явища, а також їхні наслідки. Сучасні географи використовують *фізичні, хімічні, біологічні* методи дослідження. Так, геофізичні методи використовуються під час вивчення земної кори і мантії, геохімічні — під час дослідження рухів хімічних речовин у природних комплексах, біогеографічними методами визначають райони поширення рослин і тварин та умови їхнього життя. Одним із найпоширеніших методів пізнання навколишнього світу є *картографічний* — зображення природних процесів і явищ за допомогою умовних знаків.

•• Географічне пізнання Землі

Географічні знання про Землю накопичувалися протягом багатьох тисячоліть. Умовно весь час накопичення географічних знань розподіляють на такі етапи: *Давня епоха* (до V ст. н. е.), *Середньовіччя* (V — перша половина XV ст.), *епоха Великих географічних відкриттів* (друга половина XV—XVII ст.), *епоха Нового часу* (XVIII — XIX ст.), *епоха Сучасних географічних досліджень* (з початку XX ст.).

• **Давня епоха (античні часи).** Географія як наука бере свій початок із Стародавньої Греції та Риму. Греки узагальнили та осмислили географічні знання найдавніших цивілізацій, зробили чимало власних відкриттів. Фундатором давньогрецького природознавства вважають *Фалеса Мілетського* (III—VI ст. до н. е.). Він першим, застосовуючи математичні методи, почав вимірювати і визначати положення об'єктів на поверхні Землі. Видатний мандрівник *Геродот* (480—425 рр. до н. е.) увів поняття «історична географія», вивчав традиції невідомих народів, побував у Скіфії (південних землях України), уперше описав життя і побут скіфів. Відомий філософ *Аристотель* (384—322 рр. до н. е.) обґрунтував кулястість Землі. *Ератосфен* (275—194 рр. до н. е.) — «батько географії» — фундатор наукової географії, першим використав термін «географія», досить точно обчислив довжину великого кола Землі (250 стадій, що відповідають близько 39 тис. км), склав карту світу, використавши географічну сітку, систематизував знання про Землю, накопичені до того часу. *Страбон* (64/63 — 21 рр. до н. е.) — автор «Географії» у 17 книгах — детально описав усі відомі на той час землі. Видатний астроном і географ давніх часів *Птолемей* (90—160 рр. н. е.) систематизував відомі на той час

географічні знання, обґрунтував геоцентричну систему розвитку Всесвіту, створив «Посібник з географії», склав 26 карт окремих ділянок земної поверхні й одну зведену карту світу.

Античні часи завершилися в V ст., коли під ударами варварів загинула Римська імперія. Географічні досягнення були забуті, праці загублені або знищені. Лише деякі з них збереглися завдяки арабським ученим, які вивчали їх та перекладали арабською мовою.

- **Середньовіччя.** У цей час арабські вчені ведуть спостереження за природними процесами, мандрують країнами Європи, Азії та Африки, вивчаючи життя й побут народів, складають описи та географічні карти. Один із найвидатніших арабських мандрівників — *Ібн Баттута* (1304—1377 рр.) подорожував майже 30 років, подолавши відстань близько 130 тис. км. Свої враження він описав у книзі «Особливості міст та чудеса подорожей».

У Європі періоду Середньовіччя географічна наука перебувала в занепаді. Однак, попри панування релігії, були люди, які вивчали світ і мандрували. Найвідомішою стала подорож *Марко Поло* (1254—1324 рр.), який вирушив до Китаю та прожив там 17 років. Про свої пригоди він написав «Книгу Марко Поло». Вона містить описи не лише Китаю та материкової частини Азії, а й островів — від Японії до Занзібару.

- **Епоха Великих географічних відкриттів.** Розвиток господарства та торгівлі в Європі викликав піднесення дослідницької активності європейців. Дослідницькі подорожі підтримували уряди країн, особливо Іспанії та Португалії. Починається епоха найбільших географічних відкриттів, які, через величезне значення для всього світу, отримали назву Великих.

Європейці прагнули потрапити до Індії — їх вабили прянощі, золото, тканини. У 1497—1499 рр. відбулася подорож *Васко да Гама* (1469—1524 рр.). Мореплавці обігнули південний край Африки та водами Індійського океану дісталися берегів Індії. Плавання було дуже важким і тривалим (понад два роки).

Христофор Колумб (1451—1506 рр.) прагнув дістатися Індії більш коротким шляхом: спираючись на знання про кулястість Землі, він вирішив досягти Індії шляхом на захід, через Атлантичний океан. У перше плавання (1492—1493 рр.) Колумб вирушив на трьох каравелах «Санта-Марія», «Нінья» та «Пінта». 12 жовтня 1492 р. його експедиція досягла Багамських островів неподалік від берегів Америки. Відкриті землі Колумб вважав Індією, а місцевих жителів — індіанцями. Згодом Колумб здійснив ще три експедиції, але так і не зрозумів, що відкрив нову частину світу.

У 1519—1521 рр. португальський мореплавець *Фернан Магеллан* здійснив першу навколосвітню подорож. Вона розпочалася 20 вересня 1519 р. на п'яти суднах у складі 265 осіб, а 8 вересня 1522 р. залишки експедиції з 18 осіб повернулися до Іспанії. Подорож, яка тривала 1081 добу, підтвердила кулястість Землі та довела існування єдиного Світового океану. Сам Магеллан не дожив до здійснення своєї мрії, він загинув у результаті сутички з тубільцями на одному з Філіппінських островів.

У 1606 р. голландський мореплавець *Віллем Янсзон* досягнув берегів п'ятого материка — Австралії. Але, подібно до Колумба, Янсзон так і не дізнався, що відкрив новий материк. Остаточо встановив, що Австралія — самостійний материк, голландський мореплавець *Абель Тасман* у 1644 р.